

Праз традыцыйна-побытавы танец — да «традыцыі» напоўніцу

Уводзіны

У сучаснай гуманітарыстыцы існуюць асобныя навуковыя адгалінаванні — кінэтыка і пракземіка, якія вывучаюць асаблівасці рухаў, жэстаў як прыкметы этнічнай і індывідуальнай псіхалогіі, паводзіннай культуры асобы і паводзіннай культуры чалавечых супольнасцей. Ці здольны чалавек існаваць без руху, перасоўванняў, пераадолення адлегласцяў?

Беларуская абрадавая харэаграфія, традыцыйныя гульні з рухам, народны (т.зв. «побытавы») танец — часткі народнага мастацтва беларусаў — далёка не апошнія са складнікаў іх этнічнай культуры. Яны ў значнай (калі ўлічыць вышэйсказанае пра рух і жыццё, то — у вельмі значнай) ступені выконвалі этназахаваўчую функцыю і функцыю сацыяльнай адаптацыі беларусаў. Увогуле этнічнае мастацтва

было нагэтулькі глыбока інтэгравана ў побыт, светасузіранне людзей на абшарах ад узгоркаў і выспаў Падзвіння да палескіх нізінаў, якіх апісвалі, запісвалі, здымалі апошнія 200 гадоў (ад Марыі Чарняўскай да Зінаіды Мажэйка), што нават зараз, пад «постіндустрыяльным» прэсінгам ХХІ ст., яно ўсё яшчэ мае шанец на жыццё і спадкаемства на Беларусі. Таму апошнія слова ў гісторыі беларускага п о б ы т а в а г а т а н ц а, традыцыйных карагодаў і гульніў вясковай культуры (падобна, як і ў гісторыі спроб навучыць ім) сёння яшчэ не сказана.

Мэта гэтага артыкула — вызначыць асноўныя праблемы, нявырашанасць якіх замінае ператварыць сёння такі жанр народнай музыкі, як побытавы танец, у агульнапрыняты ў сістэме адукацыі сродак этнакультурнага выхавання.

Фальклорны рух і спецыяльная дыдактыка

Патрэба сістэмна суаднесці выхаваўчы працэс у галіне навучання дзяцей і моладзі народнай харэаграфіі з канцэпцыйнай нацыянальнага культурнага адраджэння Беларусі і сёння, як ніколі, актуальна для Беларусі. Шматгадовае вывучэнне скарабаў народнага мастацтва, выпрацаваны такім чынам густ і жыццёвы досвед падводзяць да высноў, што «ад танцавальнай творчасці ніяк нельга адлучыць і пытанні этыкі, маральнага і фізічнага выхавання» і «чалавек, які атрымаў элементарнае выхаванне на ўзорах сапраўднага народнага танца, мае неаб'якравыя адносіны і да мастацтва народнага касцюма як часткі народнай і матэрыяльнай нацыянальнай культуры, што непадзельна з гісторыяй народа; у яго больш развіты густ і абвостранае ўспрыняццё прыгажосці». П а д ы х о д ы і м е т о д ы к і, якія былі прапанаваны і (што нетыпова для большасці навуковых канцэпцый і тэорый), здаецца, паспяхова ўвасобіліся ў жыццё ў рамках шэрагу ніжэйпералічаных практаў.

Асноўная пляцоўка эстэтычнага выхавання дзяцей сродкамі фальклору на Беларусі сёння — фальклорныя ансамблі

пры ўстановах адукацыі і ўстановах пазашкольнага навучання і выхавання. Метадалагічная невыверанасць працы ў іх адкрыла шырокі шлях разнастайным сурагатным формам, якія літаральна запаланілі падмосткі дзіцячых конкурсаў, аглядаў, канцэртаў. У выніку сапраўднай вясковай культуры месца там не засталася. У асяродку дзіцячых калектываў народнага танца і спеваў пануе тое ж самае, што і ў прафесійных «народных» калектывах: засілле штампаў і «псеўда-славянскай» культуры. Гэта ўжо зусім не тая культура, не тое мастацтва беларусаў, якія «народныя» калектывы павінны захоўваць і прапагандаваць. Задачы, якія перад такімі калектывамі ставіліся, за выкананне якіх іх кіраўнікі атрымліваюць заробную плату, — не выконваюцца. Напэўна, каб рэальна ўяўляць хібы і перавагі існуючых спосабаў далучэння дзяцей на традыцыйнай культуры, трэба, перш-наперш, удакладніць некаторыя асноўныя паняцці, якія выкарыстоўваюцца у асяродку дзяцяў мастацтва «народнікаў». Навукоўцы прапануюць пэўныя недвухсэнсоўныя вызначэнні такіх «адзінак» народнай творчасці, як «фальклорны ансамбль» [табліца 1], «народная песня», «народны танец», «абрад», «ігрышча». Калі падоўжыць, развіць гэтыя вызначэнні з папраўкамі на адукацыйна-выхаваўчыя акалічнасці, то атрымаем і вызначэнне «дзіцячы фальклорны ансамбль».

Табліца 1

Вызначэнні адзінак фальклорнага руху

Фальклорны ансамбль	Дзіцячы фальклорны ансамбль
Устойлівая суполка выканаўцаў, якія ўдзельнічаюць у адпраўленні народных абрадаў.	Суполка дзяцей-выканаўцаў пад кіраўніцтвам прафесійнага педагога альбо лідэра-аматара, у якой наладжаны працэс далучэння іх да выканаўчай практыкі ў межах мясцовай аўтэнтычнай фальклорнай традыцыі

Прычым, тут маецца на ўвазе далучэнне не да *традыцыйнай культуры, фальклору ўвогуле*, а да фальклору, да *этнакультурнай спадчыны свайго рэгіёну, свайго вёскі, свайго малой радзімы*. Як паказала 30-ці гадовая практыка ўстаноў адукацыі і культуры краіны, пры невыкананні гэтай умовы дзейнасць калектываў ператвараецца ў фармальныя заняткі харэаграфіей, харавымі спевамі, ансамблева-інструментальным выканаўствам, акцэнт у якіх перанесены не на захаванне народных традыцый, а на падгонку фальклору пад штучна створаныя сцэнічныя штампы.

Пры навучанні ў асяродках, дзе традыцыі няма (*горад; мясцовасць, дзе носьбітаў не захавалася, альбо выхавацель не мае магчымасці забяспечыць з імі рэгулярны кантакт; тэрмін навучання абмежаваны навучальным планам установы*), патрабуюцца сістэма, вывераная дыдактыка. Іншымі словамі: абмежаваны тэрмін, на які ставяцца пэўныя навучальныя задачы і ў які ўкладваюцца крокі па дасягненні апошніх. Прыкладам паступеннай сістэмы з выверанай дыдактыкай далучэння да беларускага танца (да традыцыйнай культуры праз побытавы танец) можа быць навучальны курс «Пачатковае харэаграфічнае навучанне».

Прыкладны тэматычны план праграмы «Пачатковае харэаграфічнае навучанне»

Тэма	Год навучання				Усяго
	I	II	III	IV	
Сродкі стварэння мастацкага вобраза	6 (16)	5 (14)	5 (11)	4 (10)	20 (51)
Элементы класічнага танца	3 (11)	4 (9)	4 (10)	5 (10)	16 (40)
Азбука і анамент беларускага народнага танца	9 (13)	8 (15)	7 (16)	7 (17)	31 (61)
Харэаграфічны рэпертуар і яго музычнае суправаджэнне	14 (24)	15 (26)	16 (27)	16 (27)	61 (104)
Агульная колькасць гадзін	32 (64)	32 (64)	32 (64)	32 (64)	128 (256)
Усяго	96	96	96	96	384

Эфектыўнасць вышэйпрыведзенай праграмы і падыходаў да традыцыйнай танцавальнай культуры Беларусі, якія прапанаваў пры навучанні дзяцей народнаму танцу М.Козенка (метады ўключанага назірання; па магчымасці непарыўнасць («з нагі на нагу»)) традыцыі пры навучанні; комплекснасць навучання з улікам жанравай непадзельнасці фальклору (ланцуг «танец-інструментальная музыка-спевы-касцюм-святы»); неабходнасць «жывых» форм праяўлення традыцыі — у фэстах, святах, рэгіянальных конкурсах), праявілася адразу ў некалькіх галінах культурнага і грамадскага жыцця Беларусі 1990-х і пачатку 2000-х гг.

Доўгатэрміновыя фальклорныя праекты і фестывальны фальклорны рух

У 2000 годзе Саветам Міністраў краіны была зацверджана «Праграма аховы народнага мастацтва і народных промыслаў і рамёстваў у Рэспубліцы Беларусь». У яе межах у шэрагу раёнаў Беларусі падоўжаны пачаты напрыканцы 1990-х гадоў эксперыментальны праект «Танцавальны фальклор і дзеці». Каардынацыю праекта ажыццяўляе лабараторыя традыцыйнай культуры Беларускага дзяржаўнага інстытута праблем культуры. Намаганнямі яе супрацоўнікаў да праграмы падключасца сістэма адукацыі: з 2002 года праграма стала абавязковай для ўстаноў адукацыі Міншчыны.

У краіне наладжана сістэма фестывалей народнага мастацтва, дзе фальклорныя калектывы, у тым ліку і дзіцячыя, маюць магчымасць заявіць пра сябе. Гэта міжнародныя фестывалі «Звініць цымбалы і гармонік» у Паставах (усе жанры), «Сожскі карагод» у Гомелі (харэаграфія). Трэба аднак заўважыць, што большасць калектываў, што бяруць у іх удзел, зарыентаваны ўсё ж такі на самадзейныя формы народнага мастацтва. У Мінскім палацы моладзі праводзяць сталічны фальклорны фестываль дзіцячых і юнацкіх калектываў «Залаты птах». Апошнім часам (з арганізацыйнай і метадыч-

най падтрымкай аддзела традыцыйнай культуры БелДПК) моцна заявілі пра сябе як скіраваныя на аўтэнтычныя формы фэст «Беларуская полька» (пераважна харэаграфія), што ладзілі пераважна на Чачэршчыне і фестываль фальклорнага мастацтва «Берагіня» у г.п.Акцябрскі (усе жанры). Было праведзена некалькі фестываляў «Мядоцкі край і яго таленты» (усе жанры — фестываль фальклорнага мастацтва) у Барысаўскім раёне.

Адукацыйна-выхаваўчы працэс у галіне традыцыйнага мастацтва

У Мінску на аўтэнтычныя формы навучальнага працэсу з 1990-х гадоў скіраваны дзіцячы спеўна-харэаграфічны гурт Таццяны Пладуновай «Верас» і Марыі Плашчовай «Гронка» НЦМТДМ, малодшая група гурта Вячаслава Калацэя «Ветах», фальклуб «Маладзёвы» Ірыны Мазюк з Беларускай мастацкай акадэміі.

Мінская вобласць. *Мінскі раён.* Выхаванцы таленавітага педагога Ларысы Рыжковай (в. Міханавічы), якія выдатна авалодалі аўтэнтычнымі спевамі (за некалькі гадоў існавання яе гурт «Калыханка» стаў узорным) апошнім часам таксама актыўна далучаюцца да танцавальнага руху. *Барысаўскі раён.* Сярод калектываў цікавыя і разнастайныя, працу якіх варта адзначыць — ансамбль «Берагіня» з вёскі Мётча (кіраўнікі А. Абрамовіч і М. Козенка), дзіцячы фальклорны калектыў Карсакавіцкага СДК (кіраўнік Ларыса Піліпенак); фальклорны калектыў «Прыданкі» з вёскі Навасёлкі (арганізатар Інэса Небышынец); фальклорны калектыў «Лаўнічанка» (кіраўнік Ганна Казлова); фальклорны калектыў «Спадчына» (кіраўнік Васіль Шутко). *Любанскі раён.* Тут сваім майстэрствам выдзяляецца фальклорны танцавальны ансамбль «Расіца» і дзіцячы танцавальны гурт «Расічка» з в. Сарачы, педагог-лідэр Надзея Крупяньюкова; дзіцячы фальклорна-этнаграфічны гурт «Нашчадкі» з в. Забалаць, педагог-лідэр Ірына

Караліс; дзіцячы фальклорна-этнаграфічны гурт «Верабейкі» з г. Любань, педагог-лідэр Сяргей Выскварка; народны дзіцячы ансамбль «Вьтокі» з в. Сосны, педагог-лідэр Любоў Серавокая.

Гомельская вобласць. Акцябрскі раён. Можна ганарыцца існаваннем такіх носьбітаў традыцыі, што перадаюць свой досвед моладзі і дзецям, як: фальклорны гурт в. Валосавічы; гурт в. Гаць; сталыя спявачкі і моладзь, іх спадкаемцы з вёсак Майсееўка, Пратасы, Рассвет; удзельнікі фальклорнага гурта з вёсак Ляскавічы і Забалацце; гурт в. Новая Дуброва; пяцёра шаноўных спявачак з в. Слабодка; сям'я Беразоўскіх з гурта в.Харомцы, калектыў «Вечарына» з вёскі Харомцы; удзельнікі дзіцячых фальклорных калектываў «Рудабельскія зорачкі», «Некрашынка» і «Брачынскія музыкі» з в. Чырвоная Слабада, кіраўнікі якіх актыўна далучаюць сваіх вучняў да мясцовай культурнай спадчыны. *Чачэрскі раён.* На заняткі па традыцыйнаму мастацтву, музыцы і танцах у школы, клубы вёсак Мяркулавічы, Бабічы, Нісімкавічы, Бяляеўка, Матнявічы, Бацвінава, Залессе прыходзяць вучыць сваіх унукаў спявачкі і знаўцы гульняў, майстрыхі і танцоркі — адмысловыя носьбіты традыцыйнай культуры. Магчыма адзначаць гурты «Надзея» і «Крынічка», ансамбль з вёскі Валосавічы і «Лёс» з вёскі Бабічы. Становіцца на ногі і ансамбль «Палескія званочкі» з вёскі Мілавічы *Жыткавіцкага раёна.*

Віцебская вобласць. Чуйнасць, любоў да роднага краю на вельмі моцным мастацкім і этнаграфічным узроўні сведчыць тэатр фальклору «Цярэшка» *Глыбоцкага Дома культуры.* У *Расонах* традыцыйным побытавым танцам, гульнямі і спевамі актыўна заняўся гурт «Нежачкі» ЦДТ, кіраўнік Валянціна Літвінава, «Сунічкі» з в. *Стаі Лепельскага раёна,* «Скарбонка» з *Шуміліна.*

Брэсцкая вобласць. Варта адзначаць дзіцячыя фальклорныя калектывы з *Драгічынскага раёна,* в. Хрыса Бярозаўскага раёна, «Сунічка» *Лунінецкага раёна.*

Магілёўская вобласць. Заяўляе пра сябе ансамбль «Вытокі» *Дрыбінскага раёна*.

Цяжка ўявіць, што ўсё гэта матэрыялізавалася шмат у чым дзякуючы своеасабліваму «каталізатару» аднаго чалавека. Дзейнасць у галіне традыцыйнага побытавага танца Беларусі, пачатая мною і аднадумцамі з аддзела традыцыйнага мастацтва БелДПК, пазначыла шэраг праблем, якія тычацца не толькі традыцыйна-побытавага танца, але і *традыцыйнай культуры, фальклорнай асновы нацыянальнай культуры Беларусі* ўвогуле.

Заклучэнне

Асноўнымі праблемамі, без вырашэння якіх немагчыма паўная касна зрабіць традыцыйную музыку, побытавы танец дзейнымі сродкамі этнакультурнага выхавання, з'яўляюцца наступныя:

1. Адрасная недакладнасць дзяржаўнага падыходу да праблематыкі этнакультурнага выхавання.

У Міністэрстве культуры Беларусі традыцыйнай культурай займаюцца, але яны не абавязаны займацца пераасмэнсцю і педагогікай. У Міністэрстве адукацыі Беларусі сфера этнапедагогікі дакладна не выдзелена нават у структуры адміністрацыйных органаў. Фальклор далучаюць да эстэтычнага, мастацкага выхавання і практыкуюць да яго адпаведныя падыходы. Гэта, як правіла, глуміць фальклор у дзіцячых «народна арыентаваных» гуртках і калектывах, якіх бессэнсоўна «цягнуць» да ўяўных тытулаў «узорны», «народны». Крытэрыі кшталту: «спадніцы адной даўжыні», «паклон з усмешкай», «абавязковае трохгалоссе», «тры ансамблевых групы: хор, балет, аркестр» даўно патрабуюць перагляду. Трэба браць прыклад з Расіі, дзе праблемамі этнічнай культуры ў сістэме адукацыі займаецца спецыяльны сектар у аддзеле выхавання пры Міністэрстве адукацыі.

2. Адсутнасць дзяржаўнай інфраструктуры дзейнасці па этнакультурнаму выхаванню.

Спецыялісты, быццам бы, ёсць — БМА, БДУ культуры і мастацтваў, БДПУ імя М.Танка, БАМ, БДУ, вучэльні і каледжы сфер адукацыі і культуры. Але іх выпускнікі фактычна не здольны сябе праявіць: няма рэгулярных фэстаў, змен ў летніках, сістэмы стымулявання і абмену вопытам спецыялістаў у галіне этнапедагагікі. Усё, што адбываецца ў гэтай галіне — адбываецца не «згодна», а «насуперак» культурна-адукацыйнай завядзёнцы. Інфраструктуру дзейнасці ў галіне этнакультурнага выхавання трэба тэрмінова ствараць.

Пры дэталёвым разглядзе гэтых праблемы «распаўзаюцца» на шэраг больш дробных: метадычная і рэпертуарная незабеспечанасць, кадравыя пытанні ў рэгіёнах, матэрыяльная забеспечанасць навучальнага працэсу. Гэтыя праблемы абумоўлены, вядома, агульнай няўцямлівасцю дзяржаўнай палітыкі ў галіне адукацыі і культуры, але гэта не значыць, што яны будуць бясконца чакаць свайго вырашэння. Не хацелася б, каб вядомы парафраз: «Аднойчы вы праігнаравалі і заўважыце, што вы вымерлі», — нейкім чынам стаў актуальны для носьбітаў этнічнай культуры, этнапедагагаў і беларусаў як этнічнай супольнасці.

Літаратура

Козенка М.А. Пачатковае харэаграфічнае навучанне: Прагр. для I—IV кл. агульнаадукац. шк. Мн., 1998. С. 10.

Козенка М.А. Лексіка беларускага народнага танца, Мн., 1993.

Алехнович А.М. Ансамбль фольклорный // Славянский фольклор: словарь научной и народной терминологии. Мн., 1993.

Вячаслаў Калацэў,
кандыдат культуралогіі